

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора,
Заслуженого юриста України
Фурси Світлани Ярославівни на дисертацію Гулика Андрія Григоровича
на тему «Оптимізація цивільного судочинства:
проблеми теорії та практики»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за
спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне
право; міжнародне приватне право

Актуальність теми дослідження У дисертації Гулика А. Г. «Оптимізація цивільного судочинства: проблеми теорії та практики» розглянута актуальна тема, яка має цінність для сучасного розвитку цивільного судочинства як одного із видів державно-владної діяльності, покликаною вирішувати правові спори та інші справи, віднесені до цивільної юрисдикції. Справедливий, неупереджений і своєчасний розгляд цивільних справ має надзвичайно важливе значення для відновлення порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів. Тому саме держава повинна бути найбільш зацікавлена у тому, щоб усі цивільні справи розглядались і вирішувались у порядку, встановленого Цивільним процесуальним кодексом України. Очевидно, що цивільна процесуальна форма, в такому розумінні, має бути оптимальною та, в підсумку, ефективною. Не менш зацікавленими в безперервній оптимізації цивільного судочинства є й особи, які звертаються до суду, бо саме вони оцінюють результати функціонування судової влади та системи, несуть тягар її утримання. Неefективність судових процедур та інші проблеми з розглядом і вирішенням цивільних справ можуть спонукати пересічних громадян до пошуку інших способів вирішення спорів, які не завжди будуть справедливими або цивілізованими.

Тому нині увага вчених – процесуалістів має бути зосереджена на дослідженні судової практики з метою виявлення проблем цивільного судочинства, з'ясування перешкод на шляху реалізації його головного завдання з справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення справ, розробці науково обґрунтованих пропозицій щодо усунення існуючих проблем та законодавства, яке регламентує цивільне судочинство і вироблення чинників забезпечення необхідності його оптимізації. Традиційні механізми судового захисту суб'єктивних

цивільних прав нині потребують перегляду, із урахуванням Концепції оновлення цивільного кодексу України та істотних змін у суспільних відносинах, а це не можливо зробити без глибоких системних наукових досліджень, які б були спрямовані на забезпечення оптимізації цивільного судочинства.

Проблематиці оптимізації цивільного судочинства присвячено чимало наукових праць, але у зв'язку з тим, що нині проходить новий етап судової реформи ця тема потребує подальших наукових досліджень, що її додатково актуалізує.

Тому робота Гулик А.Г. є своєчасною, оскільки останні новели і зміни до цивільного процесуального законодавства, які, ніби, на перший погляд, і спрямовані на оптимізацію та підвищення, загалом, ефективності цивільного судочинства, але, як свідчить судова практика, є не зовсім виважені і потребують серйозних змін та узгодження між собою, наприклад, види проваджень цивільного судочинства, нові інститути тощо. При вдосконаленні законодавства мають бути, насамперед, враховані концепції вчених та судова практика, яка є відображенням реалізації цих новел.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами

Актуальність теми дослідження підкреслюється тим, що дисертаційна робота стосується проблем, які належать до пріоритетних напрямів розвитку правової науки (п. п. 2, 3, 4, 7, розділу «Правові механізми забезпечення і захисту прав та свобод людини і громадянина» Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016-2020 роки, затвердженої Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року).

Зважаючи на вищевикладене, дисертаційне дослідження А. Г. Гулика актуальне, присвячене важливій правовій проблемі, в ньому вдало поєднано теоретичні та практичні аспекти, належну розробку отримали сутнісні ідеї та конкретні механізми їхнього втілення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій і їх достовірність

Мета та завдання, чітко і послідовно визначені автором, досягнуті в результаті проведеного дослідження. Структурні частини тексту за обсягом, змістом і глибиною аналізу збалансовані, що дає підстави зробити висновок про високий рівень дисертаційної роботи. Стиль викладення – науковий. Мова роботи проста і зважена, не перевантажена надмірним ускладненням, що допомагає належно сприймати текст. Кожна відокремлена частина роботи завершується проміжними висновками. Автор висловлює власний погляд із відповідним обґрунтуванням з приводу усіх проблем, що обговорюються в роботі. Зроблені висновки безпосередньо впливають із попереднього аналізу, наведені дисертантом

аргументи повні, логічні та несуперечливі. Тези, в яких вбачається наукова новизна, є послідовним і закономірним результатом розвитку думки на сторінках дисертації. Положення, в яких відображається новизна роботи, доведені в тексті дисертації, логічно обґрунтовані, узгоджені між собою.

Незважаючи на те, що автор зробив акцент на доктринальному баченні оптимізації цивільного судочинства, робота побудована на глибокому опрацюванні законодавства. З урахуванням сучасного етапу в становленні цивільного процесуального законодавства, дисертант цілком справедливо в багатьох випадках подає порівняння нової та минулої редакції окремих норм, що допомагає виявити динаміку їхнього розвитку. Також А. Г. Гулик опрацював значну кількість наукових джерел. Серед них – не тільки праці з цивільного процесу, а й з інших процесуальних галузей, теорії держави і права, судоустрою, адвокатури тощо. Особливістю роботи є спроба автора дати оцінку оптимізації в контексті порівняльного аналізу основних типів процесуальних систем, що привертає увагу до зарубіжного законодавства і наукових праць. Дослідник дає критичну оцінку сучасним механізмам цивільно-правового захисту, що значно підвищує практичну цінність зроблених доктринальних висновків.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, досить високий, пропозиції розроблено на належному науково-теоретичному рівні з урахуванням виявлених проблем правозастосування і спрямовано на забезпечення правової визначеності норм цивільного процесуального права та єдності правозастосовної практики. Джерельна база дисертації охоплює 515 найменувань використаних джерел, що є достатнім для виконання поставлених завдань.

Наукова новизна одержаних результатів

Проведене дослідження дало змогу авторові сформулювати висновки, які відзначаються послідовністю, ґрунтовністю та *науковою новизною*. До основних положень, в яких розкривається наукова новизна роботи та які виносяться дисертантом на захист *вперше*, слід віднести такі:

- авторську концепцію оптимізації цивільного судочинства;
- висновок про визначення місця поняття «оптимізація» в системі понять і категорій цивільного процесуального права; історії його формування та традицій застосування; з'ясування істотних рис його змісту, виокремлення елементів, порівняння яких дає змогу з'ясувати оптимальність окремих судових процедур, проваджень та стадій цивільного судочинства тощо:

- висновок про становлення процедур розгляду і вирішення правових спорів і подальша інституціоналізація форм цивільного судочинства на українських землях шляхом пошуку оптимальних моделей

здійснення справедливої судової діяльності, що відповідає передусім еволюційній природі перетворень цивільного судочинства;

- запропоновану автором періодизацію вітчизняного цивільного судочинства через аналіз етапів його оптимізації;

- висновок про необхідність гармонійного поєднання охоронної та примирювальної функції цивільного судочинства як характерний концепт розвитку сучасних процесуальних систем, який зумовлює основні напрями оптимізації підготовки цивільних справ до судового розгляду. В контексті цілей і завдань цієї стадії цивільного процесу дисертантом запропоновано виокремлювати процесуальні дії, які мають підготовчу правову природу, а саме: здійснення примирення сторін і концентрація доказового матеріалу у справі;

- висновок про необхідність більш широкого законодавчого тлумачення примирних процедур як свободи вибору сторонами варіантів своєї поведінки;

- увага дисертанта до проблем методології дослідження оптимізації цивільного судочинства, адже вони визначають загальні засади дослідження та сприяють розширенню теоретичних уявлень і отримання нових знань про проблему, яка розглядається, пов'язані з більш широким використанням методів неюридичних наук і спеціальних прийомів вивчення цивільного процесуального права;

- висновок щодо законодавчої моделі врегулювання спору за участю судді як новели цивільного процесуального законодавства, яка не оптимальна за своєю суттю, бо обмежує можливості початку виконання такої процедури, не враховує особливості окремих категорій цивільних справ, надмірно формалізує підсумки примирної діяльності;

- висновок про те, що оптимізацію процедур слід розглядати і через зосередження доказового матеріалу, її потрібно доктринально інтерпретувати в контексті своєчасності розгляду та вирішення цивільних справ як мінімального стандарту справедливого судового розгляду. Вихідні характеристики таких процедур мають бути засновані на взаємодії змагальності, диспозитивності цивільного судочинства та судового керівництва процесом, що визначає коло активних повноважень суду.

- висновок про відсутність системи цивільної процесуальної відповідальності та оптимального структурного відображення і концептуальної її завершеності в цивільному процесуальному законодавстві;

- висновки з удосконалення та оптимізації здійснення правосуддя при перегляді законності рішень судом касаційної інстанції.

Заслужують також на увагу запропоновані дисертантом зміни до законодавства, спрямовані на вдосконалення спрощеного провадження, а саме обґрунтовано, що концепти оптимізації цивільної процесуальної діяльності отримали специфічну реалізацію в моделі спрощеного

провадження, найперше щодо правил формування кола цивільних справ, розглянутих у порядку спрощеного провадження, а також механізму здійснення процесуальних дій.

Висновки щодо доктринального розуміння окремих елементів цивільного судочинства спрямовані на розбудову системи цивільної процесуальної діяльності, поглиблюють розуміння взаємозв'язку різних її елементів, створюють основу розбудови концепції оптимізації цивільного судочинства. Пропозиції автора формують системне бачення розвитку цивільної юрисдикції.

У дисертації також *отримали подальший розвиток* положення про:

- періоди розвитку правосуддя в цивільних справах, зокрема і радянський, який лише часткового і дуже умовно дає змогу говорити про оптимізацію в контексті заперечення накопиченого досвіду і специфічного обґрунтування відмінної від інших концепції цивільного судочинства, в основі якої примат публічних інтересів і нехарактерні щодо оптимізації форми здійснення цивільної процесуальної діяльності;

– законодавчу та правозастосовну діяльність як основні форми оптимізації цивільного судочинства. В рамках такого підходу варто виокремлювати напрями аналізу: 1) процесуальних засобів забезпечення реалізації завдань цивільного судочинства і практики їх застосування; 2) оптимізації окремих стадій або проваджень, а також процесуальну діяльність суду й учасників судового процесу;

– універсалізацію позовної форми захисту права і відсутність чіткого поділу права на приватне та публічне, що актуалізує проблему визначення судових повноважень і створення оптимальної процесуальної форми, яка була б адекватною природі правових спорів, а в ширшому сенсі, забезпечувала доступність правосуддя і вибір належного суду;

– предметну й суб'єктну юрисдикцію, які окреслюють сферу застосування судової влади. Проте проблема видів проваджень, порушена у ст. 19 ЦПК України, не зумовлена визначенням кола судових повноважень. Йдеться насамперед про відповідність порядку розгляду цивільних справ їхній правовій природі. Водночас таке законодавче рішення знову актуалізує питання родової підсудності, їхньої затребуваності в сьогоднішньому вигляді практикою правозастосування;

– цивільне процесуальне доказування в контексті змін системи засобів доказування. З позицій оптимізації цивільного судочинства першочергове значення мають правила, які визначають систему засобів доказування і властивості самих судових доказів, а також суб'єктів цивільного процесуального права, на яких закон покладає тягар доказування та доведення.

Практична і теоретична значимість отриманих результатів дисертаційного дослідження

Отримані автором наукові результати мають перспективу використання для розвитку доктрини цивільного процесу, зокрема, вирішення на теоретичному рівні ключових проблем оптимізації цивільного судочинства, розробці альтернативних способів розгляду справ, зокрема, і примирних процедур, що у цілому збагатить цивілістичну процесуальну науку та судову практику.

Здобутки даної наукової праці матимуть істотне значення для розробки концепції вдосконалення цивільного процесуального законодавства і практики здійснення судової діяльності, а також при викладанні навчальної дисципліни «Цивільний процес».

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором.

Основні результати дисертації викладено в індивідуальній монографії, 20 наукових статтях, які опубліковані у наукових журналах, які належать до наукометричних баз, а також і за кордоном, у 6 працях апробаційного характеру, що свідчить про належний ступінь апробації роботи та публічного оприлюднення висновків, отриманих автором особисто при її написанні.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Викладене свідчить про високий рівень поданої до публічного захисту наукової праці, проте окремі положення дисертації видаються недостатньо обґрунтованими або дискусійними.

1. Позитивною рисою цього дослідження слід визнати спробу автора формулювання авторської концепції оптимізації цивільного судочинства і визначення її базових елементів. Всебічно розглядаючи доробок автора, в контексті визначеної ним дефініції, що «...концепція оптимізації цивільного судочинства як система теоретичних уявлень і поглядів на цивільну процесуальну діяльність з позиції засобів, способів і методів її вдосконалення» (арк. 21 дисертації) мусимо висловити такі контраргументи. По-перше, якщо слідувати за цією позицією автора, то і зміст роботи мав бути викладений відповідно до цієї концепції, а саме: розділи роботи мали отримати відповідні назви: «концепція оптимізації цивільного судочинства ... з позиції засобів ... вдосконалення»; «концепція оптимізації цивільного судочинства ... з позиції способів ... вдосконалення» та «концепція оптимізації цивільного судочинства ... з позиції методів ... вдосконалення», але в плані роботи не існує такого поділу. По-друге, виділяючи і ставлячи на перше місце засоби вдосконалення ми спрощуємо оптимізацію цивільного судочинства, оскільки так будемо шукати дрібні недоліки у судочинстві, але ж сам автор говорить про концепцію оптимізації, виділяє такі важливі джерела як історичні передумови сучасної моделі цивільного судочинства тощо. По-третє, виділяючи «засоби, способи і методи» як відносно самостійні структурні елементи концепції варто було б надати їм визначення... По-

четверте, сам автор у роботі (арк. 392 дисертації) додатково надає ще одне визначення даного поняття, але вже по іншому формулює свою позицію.

Тому під час захисту дисертації хотілося б заслухати думку автора на предмет його дефініції: Чи не вважає він, що методологія оптимізації цивільного судочинства має базуватися на інших більш вагомих в теоретичному плані елементах.

2. Дискусійним здається висновок автора щодо еволюційної природи перетворень цивільного судочинства (арк. 21 дисертації), оскільки в такому разі не варто поспішати та втручатися в процес удосконалення цивільного судочинства і слід очікувати еволюційного, тобто природного його розвитку. В такому разі варто очікувати, що свідомість всіх учасників судочинства на стільки зміниться, що вони одногласно будуть діяти в кожній конкретній справі справедливо і в такому разі будь-яка модель судочинства буде справедливою. В той же час, автор визнає, що здійснюється «пошук оптимальних моделей здійснення справедливої судової діяльності», на який істотний вплив має досвід провідних країн світу, звідки ми запозичуємо, на погляд «реформаторів», передові моделі, але вони не завжди спрацьовують в Україні і в нас знов і знов проголошується нова судова реформа. Тому хотілося б під час захисту почути думку дисертанта, які елементи цивільного судочинства, запозичені з іноземного досвіду, він вважає достатньо досконалими в ЦПК?

3. На розвиток цієї ж дискусії вважаємо необхідним, щоб дисертант висловив свою думку щодо можливої моделі розвитку цивільного судочинства, яка за сміливими прогнозами окремих вчених може бути реалізована як система електронного правосуддя (цивільного судочинства), коли штучний інтелект буде здійснювати судочинство та вирішувати справи «особисто» і судді стануть непотрібними. Чи не вважає автор в такому випадку, що нам будуть загрожувати, як мінімум, дві істотні проблеми: перша, яка знайшла місце в Київському апеляційному суді, коли за вимогою голови цього суду була створена спеціальна програма розподілу справ і він мав можливість в ручному режимі розподіляти справи, хоча зовні комп'ютери працювали і все виглядало об'єктивно. Друга ще більш небезпечна, коли штучний інтелект заповнить все життя людей і їх воля буде підпорядкована штучному інтелекту, який буде вирішувати, як діяти людині, і буде демонструвати віртуальне життя, замість реального...

4. Дисертант у підрозділі 2.3 «Структурна характеристика оптимізації цивільного судочинства» (арк.70-71 дисертації) піднімає питання про співвідношення оптимізації та ефективності цивільного судочинства, але він досить загально викладає свою позицію, хоча ці категорії мають розглядатися як взаємопов'язані. Ефективність

цивільного судочинства слід розглядати як показник, який реально характеризує цивільну процесуальну діяльність і має сприйматися як передумова оптимізації цивільного судочинства загалом або окремих його елементів. Хотілося б під час захисту почути розширену авторську позицію з цього приводу.

5. Автором на *арк. 326 дисертації* зроблено висновок: «Як бачимо, законодавець встановлює спрощені правила для різних категорій цивільних справ. Якщо зі справами, які виникають з трудових правовідносин і справами про видачу судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України з одним з батьків, не повинно бути серйозних розбіжностей, то визначення малозначності цивільної справи або його незначної складності викликає обґрунтовані дискусії». Але ж таке припущення залежить від багатьох положень, зокрема, від досконалості норм законодавства, а також від кваліфікації і змісту діяльності адвокатів, які можуть навіть просту справу зробити складною. Отже, у разі виявлення під час розгляду справи в порядку спрощеного провадження, що вона не на стільки й проста, то які критерії про це можуть свідчити? Що потрібно в такому випадку робити? Чи не вважає дисертант, що критерій складності справи штучний і не повинен бути виключений? Так, цілком можливим варіантом для складного спору може стати недосконалість трудового або сімейного законодавства, а кардинальним способом спрощення цивільного судочинства - анулювання адвокатської монополії чи участі адвокатів в цивільних справах?

6. Дисертант досліджує проблеми касаційного перегляду судових рішень, по суті, критично оцінює законодавчі підходи до нормативної регламентації його правового статусу. Хотілося б під час захисту почути думку автора про оптимальну модель касації, з огляду на важливість формування, з одного боку, ефективної процедури перегляду рішень апеляційних судів, а з іншого – створення орієнтирів при вирішенні справ певної категорії? Чи не повинен в цьому провадженні відображатися в дії такий показник як складність справи, про що нами зазначалося раніше?

Однак деякі спірні положення та недоліки дисертації не знижують загального високого рівня даної наукової праці.

Загальний висновок

Дисертаційна робота на тему «Оптимізація цивільного судочинства: проблеми теорії та практики», підготовлена Гуликом А.Г. є комплексним науковим дослідженням, яка виконана у такому аспекті вперше після внесення істотних змін до Цивільного процесуального кодексу України і поглиблює існуючі наукові розробки цивільного процесу з означеної тематики.

Зміст автореферату дисертаційного дослідження Гулика А. Г. відображає основні положення дисертації, її структуру й отримані результати.

Дисертаційну роботу оформлено відповідно до вимог, які пред'являються Міністерством освіти і науки України до такого роду робіт, текст роботи викладено формально-логічним способом, робота логічно завершена і характеризується єдністю форми та змісту, свідчить про особистий внесок дослідника в юридичну науку.

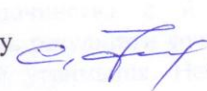
Дисертація Гулика А. Г. є самостійним завершеним науковим дослідженням, містить нові теоретичні положення та висновки, наукові узагальнення щодо досліджуваного предмета та практичні рекомендації, які разом розв'язують актуальну для сучасної правової науки проблему оптимізації цивільного судочинства.

Тема і зміст дисертації відповідають спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Докторська дисертація «Оптимізація цивільного судочинства: проблеми теорії та практики» відповідає вимогам п.п.9, 10,12,13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (із змінами внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015р., №1159 від 30.12.2015р. та № 567 від 27.07.2016р.), а її автор Гулик Андрій Григорович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
професор кафедри нотаріального,
виконавчого процесу та адвокатури,
прокуратури, судоустрою
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

 С. Я. Фурса

Підпис зас. і. ун-ту
вчений секретар НАУ
Караульня Н. В.
4.9.03.2021р.

